

KOMISJA WSPÓLNOT EUROPEJSKICH

Bruksela, dnia 26.4.2006
KOM(2006) 174 wersja ostateczna

ZIELONA KSIĘGA

Domniemanie niewinności

(przedstawiona przez Komisję)

ZIELONA KSIĘGA

Domniemanie niewinności

Domniemanie niewinności jest prawem podstawowym określonym w Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (EKPC) oraz w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej (KPPUE). Artykuł 6 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE) stanowi, że Unia szanuje prawa podstawowe zagwarantowane w EKPC oraz wynikające z tradycji konstytucyjnych wspólnych dla państw członkowskich.

Komisja pragnie dowiedzieć się, czy pojęcie domniemanie niewinności jest rozumiane w ten sam sposób w całej Unii Europejskiej. Niniejsza zielona księga posłuży zbadaniu, jak rozumiane jest owo pojęcie i jakie prawa z niego wynikają. Jeśli konsultacje wykażą, że istnieje taka potrzeba, rozważone zostanie ujęcie tych praw we wniosku dotyczącym decyzji ramowej w sprawie gwarancji procesowych dotyczących dowodów.

Zielona księga zawiera szereg pytań (umieszczonych w ramkach). Odpowiedzi należy przysłać, najlepiej przed dniem 9 czerwca 2006 r., na adres Dyrekcji Generalnej ds. Sprawiedliwości, Wolności i Bezpieczeństwa w Komisji Europejskiej:

**European Commission
Directorate-General Justice, Freedom and Security
Unit D3 - Criminal Justice
B-1049 Brussels
Belgia
Faks: + 32 2 296 7634**

z dopiskiem „FAO Peter-Jozsef CSONKA, Head of Unit (ref.: CMO)”

lub pocztą elektroniczną na adres:

ils-justicepenale@cec.eu.int

1. DLACZEGO UE BADA KWESTIĘ DOMNIEMANIA NIEWINNOŚCI?

1.1. Informacje ogólne

Jednym z celów UE jest stworzenie „przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości” (art. 2 Traktatu o UE). W 1999 r. w Tampere wyznaczono priorytety UE w dziedzinie sprawiedliwości na następne pięć lat¹. Zasadnicze znaczenie miało uznanie zasady wzajemnego uznawania za kamień węgielny w tej dziedzinie i główną formę współpracy sądowej. Wzajemne uznawanie orzeczeń sądowych dotyczy wszystkich poziomów systemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Skuteczne działanie zasady wzajemnego uznawania wymaga zaufania do systemów wymiaru sprawiedliwości innych państw oraz pewności każdej osoby spotykającej się z orzeczeniem sądowym wydanym za granicą, że orzeczenie to zostało wydane sprawiedliwie. W 33. konkluzji z Tampere stwierdzono, że „poszerzone wzajemne uznawanie orzeczeń sądowych (...) *usprawniłoby współpracę (...) oraz ochronę sądową praw jednostki*”. Przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości oznacza, że obywatele europejscy powinni móc oczekiwać gwarancji procesowych na równoważnym poziomie² na obszarze całej UE. Większą skuteczność oskarżenia osiągniętą dzięki zasadzie wzajemnego uznawania trzeba pogodzić z poszanowaniem praw oskarżonego.

W programie środków mających na celu wprowadzenie w życie zasady wzajemnego uznawania³ wskazano dziedziny, w których istnieje potrzeba ustanowienia przepisów wspólnotowych pozwalających wprowadzić w życie zasadę wzajemnego uznawania. Wzajemne uznawanie miało na celu „wzmocnienie współpracy między państwami członkowskimi, ale również wzmocnienie ochrony praw jednostki”. Wzajemne uznawanie opiera się na wzajemnym zaufaniu. W wyniku konsultacji Komisja określiła prawa, w przypadku których większa widoczność wzmocniłaby takie zaufanie. W 2003 r. przyjęto zieloną księgę w sprawie zabezpieczeń proceduralnych⁴, a następnie w 2004 r. wniosek dotyczący decyzji ramowej⁵. Gwarancje procesowe dotyczące dowodów, zagadnienie pominięte w tych tekstach, miały zostać przeanalizowane podczas drugiego etapu konsultacji. Niniejsza Zielona księga w sprawie domniemania niewinności jest częścią tych konsultacji dotyczących dowodów. To, do jakiej kategorii zalicza się domniemanie niewinności, zależy od systemu prawnego. Komisja uwzględniła to zagadnienie w ramach gwarancji procesowych dotyczących dowodów. Zaklasyfikowanie takie jest pochodną tego, że w wielu systemach prawnych niektóre prawa związane z domniemaniem niewinności są powiązane ze środkami dowodowymi (takimi jak zeznanie ustne lub dowód z dokumentów).

Przedmiot zainteresowania Komisji jest dwojaki: ocenić, czy transgraniczne sprawy karne stwarzają szczególne problemy w tej dziedzinie oraz czy prawodawstwo unijne wzmocniłoby wzajemne zaufanie. Komisja planuje w dalszej części bieżącego roku opublikować kolejną zieloną księgę, której tematem będzie w szczególności gromadzenie/przeprowadzanie

¹ Konkluzje Prezydencji ze szczytu Rady Europejskiej w Tampere, 15-16 października 1999 r.

² Komunikat Komisji „W kierunku przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości”: „zasady proceduralne powinny zasadniczo wiązać się z tymi samymi gwarancjami, tak aby dana osoba nie była traktowana w inny sposób w zależności od sądu, który zajmuje się jej sprawą” oraz „zasady mogą się różnić, pod warunkiem że są równoważne”. COM(1998)459, z dnia 14 lipca 1998 r.

³ Program środków Rady i Komisji – Dz.U. C 12 z 15.1.2001.

⁴ COM(2003) 75 z 19.2.2003.

⁵ COM(2004) 328 wersja ostateczna z 28.4.2004.

dowodów oraz kryteria ich dopuszczalności. W 2006 r. zostanie zwołane spotkanie ekspertów, którzy poddadzą dyskusji obydwie zielone księgi.

W 2004 r. Komisja zorganizowała badanie przepisów prawnych państw członkowskich w zakresie dowodów w postępowaniu karnym („badanie dotyczące dowodów”)⁶. Wszelkie odwołania do przepisów krajowych zawarte w niniejszym dokumencie oparte są na informacjach pochodzących z tego badania.

1.2. Podstawa prawna

Kompetencje w zakresie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych zostały przyznane UE na mocy art. 29⁷ i 31 Traktatu ustanawiającego UE.

Art. 31:

„Wspólne działanie w dziedzinie współpracy sądowej w sprawach karnych obejmuje między innymi:

(...);

c) **zapewnianie, w zakresie niezbędnym do usprawnienia tej współpracy, zgodności norm stosowanych w państwach członkowskich; (...);**”

Jako że współpraca sądowa w coraz większym stopniu wiąże się ze wzajemnym uznawaniem, należy zbadać, czy posiadanie wspólnych gwarancji procesowych dotyczących dowodów pomogłoby zapewnić zgodność zasad prawa, wzmocnić zaufanie, a co za tym idzie usprawnić współpracę.

1.3. Program haski

W 2004 r. Rada Europejska przyjęła program haski poświęcony wzmocnieniu wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości w UE. Jednym z celów programu jest „wzmocnienie wspólnego potencjału Unii (...) służącego zagwarantowaniu praw podstawowych, minimalnych zabezpieczeń proceduralnych i dostępu do wymiaru sprawiedliwości (...)”⁸. W programie stwierdza się, że „dalsza realizacja programu wzajemnego uznawania jako podstawy współpracy sądowej oznacza opracowanie jednakowych standardów dla praw proceduralnych w postępowaniach karnych”. Niniejsza zielona księga została wymieniona w

⁶ O udostępnienie badania „Przepisy prawne w zakresie dowodów w postępowaniu karnym w Unii Europejskiej” (“The Laws of Evidence in Criminal Proceedings throughout the European Union”) można zwrócić się do Komisji Europejskiej, kierując swoją prośbę na adres: European Commission, DG JLS/D3, Criminal Justice Unit, B-1049 Brussels, z dopiskiem „CMO”.

⁷ Art. 29 Traktatu ustanawiającego UE: „(...) celem Unii jest zapewnienie obywatelom wysokiego poziomu bezpieczeństwa osobistego w przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, przez wspólne działanie państw członkowskich w dziedzinie współpracy policyjnej i sądowej w sprawach karnych (...). Cel ten jest osiąganym poprzez zapobieganie i zwalczanie przestępczości zorganizowanej lub innej, zwłaszcza terroryzmu, handlu ludźmi i przestępstw przeciwko dzieciom, nielegalnego handlu narkotykami oraz nielegalnego handlu bronią, korupcji i nadużyć finansowych, dzięki:

- (...);

- ściślejszej współpracy organów sądowych oraz innych właściwych organów w państwach członkowskich (...) zgodnie z postanowieniami artykułów 31 i 32;

- (...).”

⁸ Program haski, konkluzje Rady Europejskiej, 4–5 listopada 2004 r.

planie działania Rady i Komisji służącym realizacji programu haskiego⁹ jako jeden z elementów planu wzmocnienia wymiaru sprawiedliwości.

W 2005 r. Komisja przyjęła Komunikat w sprawie wzajemnego uznawania orzeczeń sądów w sprawach karnych oraz wzmocnienia wzajemnego zaufania między państwami członkowskimi¹⁰, w którym stwierdzono, że wzrost wzajemnego zaufania stanowi podstawę dobrego działania zasady wzajemnego uznawania. Właściwa ochrona praw jednostki ma dla Komisji priorytetowe znaczenie; ochrona taka powinna również wzbudzić w stosujących prawo silniejsze poczucie przynależności do wspólnej kultury sądowej.

1.4. Europejski nakaz dowodowy

Trwają rozmowy w sprawie projektu decyzji ramowej w sprawie europejskiego nakazu dowodowego. W pkt o) planu działania służącego realizacji programu haskiego pod nagłówkiem „dalszego wdrażania zasady wzajemnego uznawania” (współpraca sądowa w sprawach karnych) przewidziano przedstawienie w 2007 r. drugiego wniosku „uzupełniającego” europejski nakaz dowodowy. Kiedy już te wnioski zostaną przyjęte, dowody będą przekazywane z państwa do państwa na podstawie uproszczonych procedur. Czy powinny zostać ustanowione wspólne minimalne gwarancje procesowe w celu zapewnienia poszanowania praw osobistych, w szczególności praw osób objętych transgranicznym postępowaniem sądowym?

W planie działania służącym realizacji programu haskiego¹¹ przewidziano przedstawienie w 2007 r. wniosku w sprawie gwarancji procesowych dotyczących dowodów. Komisja pragnie dowiedzieć się, czy gwarancje procesowe dotyczące dowodów są istotne dla wprowadzania w życie zasady wzajemnego zaufania, w przypadku gdy dochodzi do transgranicznej wymiany dowodów.

2. CZYM JEST DOMNIEMANIE NIEWINNOŚCI?

„Domniemanie niewinności” zostało wspomniane w art. 6 ust. 2 EKPC (Prawo do rzetelnego procesu sądowego): „Każdego oskarżonego o popełnienie czynu zagrożonego karą uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z ustawą” oraz w art. 48 KPPUE (Domniemanie niewinności i prawo do obrony): *“1. Każdego oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona zgodnie z prawem. 2. Każdemu oskarżonemu gwarantuje się poszanowanie prawa do obrony.”*

Wskazówki na temat tego, na czym polega domniemanie niewinności, możemy znaleźć w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Z zasady domniemania niewinności mogą korzystać jedynie osoby, którym „przedstawiono zarzuty w sprawie karnej”¹². Oskarżonego należy traktować tak, jakby nie popełnił żadnego czynu karnego, dopóki państwo, za pośrednictwem organów ścigania, nie przedstawi niezawisłemu i bezstronnemu sądowi wystarczających dowodów świadczących o jego winie. Domniemanie niewinności

⁹ Plan działania służący realizacji programu haskiego mającego na celu wzmocnienie wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości w Unii Europejskiej (Dz.U. C 198 z 12.8.2005, str. 1), pkt 4.2.

¹⁰ COM (2005) 195 wersja ostateczna z 19.5.2005.

¹¹ Punkt h) pod nagłówkiem „Zbliżanie prawa”, Wniosek w sprawie minimalnych standardów przeprowadzania dowodów, które pozwolą na wzajemne dopuszczanie [dowodów] (2007 r.).

¹² *X przeciwko RFN* nr 4483/70 – wniosek uznany za niedopuszczalny.

„wymaga (...), aby członkowie sądu nie wychodzili od początku z założenia, że oskarżony popełnił czyn karalny, jaki mu się zarzuca”¹³. Żaden sąd nie może nikogo uznać winnym, zanim wina taka nie zostanie stwierdzona. Nikt nie powinien być tymczasowo aresztowany przed rozpoczęciem procesu, chyba że istnieją ku temu istotne przyczyny. Jeżeli oskarżony jest przetrzymywany w areszcie przed rozpoczęciem procesu, powinien korzystać z warunków aresztu przysługujących mu zgodnie z zasadą domniemania niewinności. Ciężar udowodnienia jego winy spoczywa na państwie, zaś każdą wątpliwość powinno rozstrzygać się na korzyść oskarżonego. Oskarżony powinien mieć możliwość odmowy składania wyjaśnień. Zasadniczo nie powinno się oczekiwać, że przedstawi dowody obciążające jego samego. Nie powinno się konfiskować jego mienia bez należnego procesu.

1. Czy zgadza się Pan(i) z podanym powyżej opisem domniemania niewinności? Czy opis ten pomija jakieś aspekty?

2.1. Przedprocesowe uznanie winnym

Żaden sąd ani urzędnik publiczny nie może stwierdzić, że oskarżony jest winny popełnienia czynu karalnego, jeśli nie został on jeszcze osądzony i uznany za winnego. „Zasada domniemania niewinności zostanie naruszona, jeśli w orzeczeniu sądowym uznaje się oskarżonego za winnego, zanim zostanie mu zgodnie z prawem udowodniona wina oraz (...) zanim będzie on miał możliwość skorzystania z prawa do obrony.”¹⁴. Niemniej jednak władze mogą powiadomić opinię publiczną o prowadzonym dochodzeniu oraz o postawionym zarzucie¹⁵, jeśli tylko zarzut ten nie jest oświadczeniem o winie oskarżonego¹⁶ oraz jeśli zrobią to w sposób dyskretny i rozważny.

2.2. Areszt przedprocesowy

Kwestia aresztu przedprocesowego jest tematem Zielonej księgi w sprawie wzajemnego uznania środków nadzoru przedprocesowego niepolegających na pozbawieniu wolności¹⁷ i w związku z tym nie zostanie omówiona w niniejszym dokumencie. Tymczasowe aresztowanie podejrzanego nie stanowi naruszenia zasady domniemania niewinności. Artykuły 5 ust. 1 lit. c) oraz art. 5 ust. 3 EKPC określają wyjątki od prawa do wolności, przewidziane do celu postawienia tymczasowo aresztowanej osoby przed sądem, „jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą”, jeśli czas przetrzymywania w areszcie nie przekracza rozsądnych ram czasowych. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że nie istnieje automatyczne prawo do bycia przetrzymywanym w warunkach, które różnią się od tych, w których przetrzymywane są osoby skazane¹⁸, jeżeli warunki te są akceptowalne¹⁹.

2. Czy w Pana(-i) państwie członkowskim istnieją szczególne środki na etapie przedprocesowym w celu zachowania zasady domniemania niewinności?

¹³ *Barberé, Messegué i Jabardo przeciwko Hiszpanii*, A146 (1989) pkt 77.

¹⁴ *Minelli przeciwko Szwajcarii* A62 (1983) pkt 38.

¹⁵ *Krauze przeciwko Szwajcarii* nr 7986/77 – 13DR 73 (1978).

¹⁶ *Allenet de Ribemont przeciwko Francji* A 308 (1995) pkt 37, 41.

¹⁷ COM(2004)562 z 17.8.2004.

¹⁸ *Skoogström przeciwko Szwecji* nr 8582/72 (1982).

¹⁹ *Peers przeciwko Grecji* nr 28524/95.

2.3. Ciężar dowodu

Z zasady oskarżenie musi udowodnić winę oskarżonego ponad uzasadnioną wątpliwość. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że „ciężar dowodu spoczywa na oskarżeniu, zaś każdą wątpliwość powinno rozstrzygać się na korzyść oskarżonego. W związku z tym to oskarżenie musi (...) przedstawić dowody wystarczające do jego skazania”²⁰.

W oparciu o orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka Komisja określiła trzy sytuacje, w których ciężar dowodu nie spoczywa w pełni na oskarżeniu: a) czyny karalne wiążące się z pełną odpowiedzialnością, b) czyny zabronione połączone z przerzuceniem ciężaru dowodu oraz c) sytuacja orzeczenia przepadku korzyści majątkowych pochodzących z przestępstwa.

a) W tym przypadku oskarżenie musi przedstawić dowody na to, że to oskarżony popełnił czyn karalny (*actus reus*), ale nie musi wykazać, że zamierzał on postąpić w ten sposób czy doprowadzić do takich skutków. Tego rodzaju czyny karalne są zgodne z zasadami określonymi w EKPC, pomimo tego że państwo jest zwolnione z konieczności udowodnienia, iż oskarżony miał zamiar popełnienia tego czynu (*mens rea*). Europejski Trybunał Praw Człowieka uznaje, że prawo karne państw zawiera przykłady czynów karalnych wiążących się z pełną odpowiedzialnością²¹. W przypadku tego rodzaju czynu karalnego należy udowodnić jedynie fakt, że oskarżony go popełnił, i jeśli zostanie to udowodnione, istnieje domniemanie winy, które może działać przeciw oskarżonemu. Trybunał zwrócił uwagę, że takie domniemanie powinno mieścić się w „rozsądnych granicach, przy uwzględnieniu wagi sprawy i zachowaniu prawa do obrony”.

b) W tym przypadku oskarżenie musi udowodnić, że oskarżony działał w określony sposób, zaś oskarżony musi wykazać, że istnieje wyjaśnienie jego czynów potwierdzające jego niewinność. Oznacza to dla oskarżonego trudniejszy ciężar dowodu niż w przypadku a) omówionym powyżej. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że jest to możliwe do zaakceptowania w przypadku czynów karalnych o mniejszej wadze²².

Badanie dotyczące dowodów wykazało, że chociaż w UE to na oskarżeniu spoczywa zazwyczaj ciężar udowodnienia winy oskarżonego, czasami, w wyjątkowych przypadkach, takich jak czyny karalne dotyczące kwestii administracyjnych lub dokumentów, kiedy już prokuratura udowodni istnienie obowiązku, ciężar dowodu zostaje przerzucony na oskarżonego, który musi udowodnić, że wypełnił ten obowiązek. W niektórych przypadkach zaś to oskarżony musi powołać się na okoliczność wyłączającą odpowiedzialność karną (taką jak działanie w obronie własnej, niepoczytalność czy alibi), zanim oskarżenie będzie mogło przeprowadzić przeciwdowód.

c) W razie przepadku mienia oskarżonego lub osoby trzeciej może dojść do odwrócenia ciężaru dowodu przy założeniu, że mienie to pochodzi z przestępstwa, które to założenie właściciel mienia musi obalić, lub do ograniczenia wymagań dowodowych, tak aby oskarżenie mogło uprawdopodobnić winę zamiast udowadniać ją ponad wszelką wątpliwość. W sytuacji każdego przepadku mienia musi istnieć możliwość wniesienia odwołania do sądu,

²⁰ *Barberí, Messegué i Jabardo przeciwko Hiszpanii*, A146 pkt 77 (1989).

²¹ *Salabiaku przeciwko Francji* A 141-A pkt 28 (1988).

²² *Ibid.*

przypadek taki musi również mieścić się w granicach rozsądku i być proporcjonalny²³. Oczywiście odnosi się to również do przypadku mienia w innym państwie. Należy traktować poważnie roszczenia zgłaszane przez strony trzecie działające w dobrej wierze w razie naruszenia ich prawa do własności; państwa muszą zapewnić odpowiednie mechanizmy służące ochronie tych praw.

3. a) W jakich okolicznościach odwrócenie lub jakakolwiek zmiana ciężaru dowodu są możliwe do zaakceptowania?

b) Czy miał(a) Pan(i) do czynienia z sytuacjami wymagającymi współpracy transgranicznej, w których ciężar dowodu stwarzał problemy?

2.4. Brak obowiązku dostarczania dowodów na swoją niekorzyść

Domniemanie niewinności wiąże się z prawem do nieobciążania siebie winą, które obejmuje prawo do milczenia i prawo do niebycia zmuszonym do przedstawienia dowodów obciążających. Stosuje się zasadę *nemo tenetur prodere seipsum* („nikt nie może być zmuszany do oskarżania siebie samego”). Oskarżony może odmówić złożenia wyjaśnień i przedstawienia dowodów. Europejski Trybunał Praw Człowieka²⁴ stwierdził, że brak obowiązku dostarczania dowodów na swoją niekorzyść, choć nie został wyszczególniony w EKPC, jest powszechnie uznawaną normą międzynarodową, która stanowi „istotę pojęcia sprawiedliwego procesu”. Prawo to chroni oskarżonego przed niewłaściwym zastosowaniem przymusu państwowego, tym samym zmniejszając ryzyko pomyłek sądowych i realizując zasadę równości stron. Oskarżenie musi udowodnić zarzuty bez korzystania z materiału dowodowego uzyskanego w drodze przymuszenia lub nacisku. Bezpieczeństwo i porządek publiczny nie mogą uzasadniać zniesienia tych praw²⁵. Są to prawa ściśle ze sobą powiązane, zatem przymus zastosowany w celu przedstawienia obciążających dowodów stanowi naruszenie prawa do milczenia. Państwo narusza prawo oskarżonego do milczenia, gdy usiłuje zmusić go do dostarczenia wyciągów bankowych prowadzącym dochodzenie służbom celnym²⁶. Wymuszanie współpracy z władzami na etapie postępowania przygotowawczego może naruszać zasadę braku obowiązku dostarczania dowodów na swoją niekorzyść, a także prawo do sprawiedliwego procesu.

2.5. Prawo do milczenia

Prawo do milczenia ma zastosowanie do przesłuchania przez policję i do procesu. Oskarżony powinien mieć prawo do nieskładania zeznań, a także do nieujawniania przyjętej linii obrony przed rozpoczęciem procesu.

Przepisy prawne państw członkowskich przewidują prawo do zachowania milczenia na etapie dochodzenia – podczas przesłuchiwanie przez policję lub sędziego śledczego. Niemniej jednak sposób informowania oskarżonego o jego prawach różni się w zależności od państwa, zaś ważnym elementem tego prawa jest to, by oskarżony *wiedział* o jego istnieniu. Zgodnie z badaniem dotyczącym dowodów w większości państw członkowskich istnieje obowiązek poinformowania oskarżonego o jego prawie do zachowania milczenia. Obowiązek ten jest

²³ *Welch przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* nr 17440/90 (9 lutego 1995 r.), *Philips przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* nr 41087/98 (5 lipca 2001 r.).

²⁴ *Heaney and McGuinness przeciwko Irlandii* nr 34720/97 (21 grudnia 2000 r.)

²⁵ *ibid.*

²⁶ *Funke przeciwko Francji* A 256-A (25 lutego 1993 r.).

wyraźnie wyrażony w ustawodawstwie, orzecznictwie i przepisach konstytucyjnych. Niektóre państwa członkowskie wskazały, że dowody uzyskane w okolicznościach, w których obowiązek ten nie został spełniony, mogą zostać uznane za niedopuszczalne. Inne państwa członkowskie stwierdziły, że niepowiadomienie oskarżonego o jego prawach może stanowić naruszenie przepisów lub podstawę odwołania od wyroku skazującego.

Niemniej jednak prawo to nie jest prawem bezwzględnie obowiązującym. Pewne czynniki pozwalają na określenie, czy prawo do sprawiedliwego procesu zostało naruszone, w przypadku gdy sąd wyciągnie niekorzystne dla oskarżonego wnioski z jego milczenia. Wnioski powinny zostać wyciągnięte dopiero po ustaleniu przez oskarżenie sprawy *prima facie*. Dopiero wtedy sędzia ma swobodę wyciągania wniosków. Dopuszczalne są jedynie wnioski zgodne z zasadami prawidłowego rozumowania. Powody wyciągnięcia takich wniosków muszą zostać wyjaśnione w orzeczeniu. Dowody przeciwko oskarżonemu muszą być przytłaczające; w takim przypadku można wykorzystać dowody uzyskane przy zastosowaniu pośredniego nacisku. Sprawą, na którą można się powołać w tej kwestii, jest sprawa *Murray przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*²⁷. Europejski Trybunał Praw Człowieka doszedł do wniosku, że w przypadku sprawy *prima facie* i jeśli ciężar dowodu nadal spoczywa na oskarżeniu, z niezłożenia zeznań mogłyby zostać wyciągnięte wnioski niekorzystne dla oskarżonego. Wymóg złożenia zeznań przez oskarżonego nie został uznany za niezgodny z EKPC, choć zostałby za takowy uznany w przypadku wyroku opartego wyłącznie lub głównie na odmowie złożenia zeznań. Kwestię tego, czy wyciągnięcie niekorzystnych wniosków z zachowania przez oskarżonego milczenia narusza prawo do domniemania niewinności, rozstrzyga się, mając na uwadze znaczenie, jakie sądy krajowe przywiązują do niekorzystnych wniosków w swojej ocenie dowodów, jak również stopień zastosowanego przymusu. Dowody oskarżenia muszą być wystarczająco silne, aby wymagać wyjaśnień. Sąd krajowy nie może stwierdzić, że oskarżony jest winny, tylko dlatego, że decyduje się na zachowanie milczenia. Wyłącznie jeśli dowody przeciwko oskarżonemu „domagają się” wyjaśnienia, którego powinien być w stanie udzielić, nieudzielenie wyjaśnień „może pozwolić wyciągnąć zgodny z zasadami prawidłowego rozumowania wniosek, że sytuacja nie ma innego wytłumaczenia i że oskarżony jest winny”. Natomiast w odwrotnej sytuacji, gdy argumenty oskarżenia mają tak niską siłę dowodową, że nie wymagają żadnych wyjaśnień, nieudzielenie wyjaśnień nie może stanowić uzasadnienia dla wniosku o winie oskarżonego. Europejski Trybunał Praw Człowieka zaznacza, że wyciągnięcie racjonalnych wniosków z zachowania oskarżonego nie powoduje przeniesienia ciężaru dowodu z oskarżenia na obronę, co naruszałoby zasadę domniemania niewinności.

Europejski Trybunał Praw Człowieka nie rozstrzygnął, czy prawo to ma zastosowanie do osób prawnych, uznał jednak, że osoby prawne nie mają bezwzględnego prawa do zachowania milczenia. Osoby prawne muszą udzielić odpowiedzi na pytania dotyczące faktów, ale nie można ich zmuszać do przyznania się do naruszenia przepisów²⁸.

4. a) W jaki sposób prawo do milczenia jest chronione w Pani(-a) państwie członkowskim?

b) Czy ochrona ta jest inna w przypadku sytuacji transgranicznych?

c) W jakim stopniu prawo to chroni osoby prawne?

²⁷ *Murray przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 18731/91 (8 lutego 1996 r.).

²⁸ *Orkem przeciwko Komisji*, sprawa 374/87, ECR 3283, pkt 34-35.

2.6. Prawo do niedostarczania dowodów na swoją niekorzyść

Gwarancje sprawiedliwego procesu i minimalizacji ryzyka skazania oskarżonego w oparciu o jego zeznania mają pierwszeństwo przed zasadą, zgodnie z którą sąd powinien mieć dostęp do wszelkich dowodów²⁹. Określając zakres tego prawa, Europejski Trybunał Praw Człowieka wprowadził rozróżnienie między materiałem dowodowym uzyskanym w drodze wywierania nacisku a materiałem dowodowym, który istnieje niezależnie od woli podejrzanego: „prawo do niedostarczania dowodów na swoją niekorzyść dotyczy przede wszystkim (...) poszanowania decyzji oskarżonego o zachowaniu milczenia. W powszechnym rozumieniu (...) prawo do niedostarczania dowodów na swoją niekorzyść nie obejmuje wykorzystania w postępowaniu karnym materiałów dowodowych, które istnieją niezależnie od woli podejrzanego, a które można uzyskać od niego przy użyciu nacisku, między innymi takich jak uzyskane na podstawie nakazu sądowego testy trzeźwości, próbki krwi czy moczu oraz tkanek do testów DNA”³⁰.

W przypadku nakazu wydania dokumentu albo przeszukania lub odebrania rzeczy, nakaz powinien określać dokładnie przedmiot przeszukania lub odebrania, aby uniknąć ogólnych wniosków o nakaz używanych w celu uzasadnienia przypadkowych poszukiwań obciążających informacji, gdy istnieją jedynie niejasne podejrzenia.

Powstaje pytanie, czy prawo do nieprzedstawienia dowodów ma zastosowanie do osób prawnych. Sądy wspólnotowe (Europejski Trybunał Sprawiedliwości i Sąd Pierwszej Instancji) odpowiedziały na to pytanie przecząco. Od osób prawnych można wymagać wydania dokumentów mogących stanowić dowód³¹.

5. a) W jaki sposób prawo do nieobciążania siebie winą jest chronione w Pana(-i) państwie członkowskim?

b) Czy ochrona ta jest inna w przypadku sytuacji transgranicznych?

c) W jakim stopniu osoby prawne są chronione tym prawem?

2.7. Postępowanie zaoczne

Artykuł 6 EKPC przyznaje oskarżonemu prawo „do bronięcia się osobiście”. Istnieją różne definicje postępowania zaocznego. Ustawodawstwo wielu państw członkowskich zezwala na prowadzenie rozpraw sądowych pod nieobecność oskarżonego, w innych państwach członkowskich obecność oskarżonego na rozprawie sądowej jest obowiązkowa, a naruszenie tego obowiązku może podlegać karze. Komisja zamierza poświęcić osobną zieloną księgę postępowaniu zaocznemu, jednak zanim to nastąpi, Komisja pragnie ustalić okoliczności, w których takie postępowanie byłoby zgodne z zasadą domniemania niewinności.

6. a) Czy w Pana(-i) państwie możliwe jest postępowanie zaoczne?

²⁹ *Saunders przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (nr 19187/91).

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Mannesmannröhren-Werke przeciwko Komisji*, sprawa T-112/98, ECR 729, pkt 65; opinia AG w sprawie C-301/04 P, Komisja przeciwko SGL.

b) Czy postępowanie to jest źródłem szczególnych trudności pod względem zgodności z zasadą domniemania niewinności, w szczególności w przypadku sytuacji transgranicznych?

2.8. Terroryzm

Wzrost terroryzmu w UE doprowadził w wielu państwach członkowskich do wprowadzenia nowych przepisów krajowych w celu jego zwalczania. Takie ustawodawstwo antyterrorystyczne musi być zgodne z treścią EKPC. W lipcu 2002 r. Komitet Ministrów Rady Europy przyjął Wytyczne w sprawie praw człowieka i walki z terroryzmem³² oraz wezwał państwa do zagwarantowania ich „szerokiego rozpowszechnienia wśród organów odpowiedzialnych za walkę z terroryzmem”. Artykuł IX ust. 2 stanowi, że „osoba oskarżona o działalność terrorystyczną korzysta z domniemania niewinności”. W komentarzu zaznaczono, że naruszenia zasady domniemania niewinności może się dopuścić nie tylko sędzia, ale także inne organy publiczne³³. Wytyczne określają ograniczenia prawa do obrony, które są zgodne z treścią EKPC i z zasadą domniemania niewinności. Ograniczenia te dotyczą kontaktów z adwokatem, uzgodnień w kwestii dostępu do akt sprawy i wykorzystania zeznań złożonych anonimowo. Niemniej jednak „tego rodzaju ograniczenia muszą być ściśle adekwatne do stawianego im celu, należy również przedsięwziąć środki rekompensujące w celu ochrony interesów oskarżonego, tak aby został zachowany sprawiedliwy charakter postępowania oraz aby prawo do obrony nie zostało pozbawione swojej istoty”.

7. Czy przepisy prawne Pana(-i) państwa członkowskiego przewidują szczególne zasady postępowania w przypadku przestępstw o charakterze terrorystycznych? Jeśli tak, proszę opisać te przepisy w zakresie, w jakim odnoszą się one do domniemania niewinności. Czy te szczególne zasady stosują się w przypadku innych czynów karalnych?

2.9. Czas trwania

Domniemanie niewinności zasadniczo jest obalane w momencie uznania danej osoby wyrokiem sądu za winną. Komisja pragnie dowiedzieć się, kiedy następuje ten moment w różnych państwach członkowskich. Może to mieć miejsce po rozprawie głównej lub po wyczerpaniu wszelkich środków odwoławczych.

8. Na którym etapie domniemanie niewinności wygasa w Pana (i) państwie członkowskim?

Zagadnienia ogólne

9. a) Czy jest Pan(i) świadomy(-a) istnienia innych niż wymienione powyżej problemów związanych z domniemaniem niewinności w kontekście transgranicznym?

b) W jakim stopniu problemy te wynikają z różnego stosunku do domniemania niewinności w poszczególnych państwach członkowskich?

³² Przyjęte przez Komitet Ministrów 11 lipca 2002 r.

³³ *Allenet de Ribemont przeciwko Francji*, patrz przypis 16 pkt 36.

c) Czy propozycje rozwiązań na poziomie unijnym mogą wnieść wartość dodaną w tej dziedzinie? Jeśli tak, w jaki sposób?